

H

rvatska je turistička zemlja, živi od turizma, međutim, godinama i struka, ali i šira javnost, upozorava kako pojedine destinacije u dva-tri mjeseca "eksplozije" sezone pucaju po šavovima, guše se u prometnim čepovima, nedostaje vode, osobito na otocima, i slično. Ministar turizma **Gari Cappelli** nedavno je kazao kako prošle i ove godine s 19 do 20 milijuna turista dolazi mo do gornje granice njihova broja, što nas dovodi i do pitanja stanja postojeće infrastrukture i njezine izdržljivosti. S druge strane, godinama vapimo za produljenjem sezone, ali i intenziviranjem sadržaja koji ponudu neće svoditi – samo na sunce i more. Za sve te probleme od iznimne će važnosti biti rezultati prvog velikog projekta mjerenja i praćenja održivosti turizma na području RH pod imenom **CROSTO** – Hrvatski opservatorij održivog razvoja turizma, pokrenutog još 2016. godine. To je u osnovi međunarodni istraživački projekt, a hrvatski je opservatorij ukupno 24. u svijetu. Kroz sustavno višegodišnje istraživanje očekuje se niz odgovora vezanih uz razvoj održivog turizma u Hrvatskoj, a ministar Cappelli nada se kako će rezultati poslužiti i kao pokazatelji koji će se moći iskoristiti u izradi strategije turizma do 2025. godine. O projektu i prvim rezultatima razgovaramo s dr. sc. **Izidorom Marković Vukadin** iz zagrebačkog Instituta za turizam, ujedno i voditeljicom **CROSTO** opservatorija.

– Opservatoriji postoje diljem svijeta upravo kako bismo pokušali unificirati proces mjerenja da bismo se mogli uspoređivati. Javili smo se samoinicijativno nakon što smo na Institutu uočili kako nam nedostaju konkretni podaci. Puno govorimo o održivosti, ali ne možemo konkretnim podacima potkrijepiti jesmo li održivi ili ne, u kojem smjeru trebamo ići. Kolega **Ivan Kožić** inicirao je projekt u nas, a ja sam upravljane preuzela prije godinu dana. Projekt je započeo 2016., odno-

RUŠIMO REKORDE, ALI INFRASTRUKTURA VEĆ POMALO PUCA!

I ZATO JE VRIJEME DA NEŠTO PODUZMEMO ILI SE BAREM UGLEDAMO NA ŠPANJOLCE

Španjolska je bila klasični primjer turizma sunca i mora. Njima se još u osamdesetima dogodilo da ih je takav model turizma počeo upropaštavati. Počeo se smanjivati broj posjetitelja, infrastruktura je propadala. Mogli su nastaviti istim putem, ali su shvatili nužnost razvoja novih oblika turizma, i to ne na istim lokalitetima. Zato su u devedesetima intenzivno krenuli u razvoj ruralnog turizma. To je bio spas, ističe mlada znanstvenica iz zagrebačkog Instituta za turizam

Održivi razvoj turizma: Izidora Marković Vukadin

živosti na regionalnoj te lokalnoj razini uključenih destinacija. Uz to što navodite, od socijalnih pokazatelja izdvojila bih mjerenje zadovoljstva lokalne zajednice trenutačnim razvojem turizma na njihovom području, udjela zaposlenih u turizmu i slično. Od ekonomskih je to, primjerice, potrošnja turista na razini destinacije, od okolišnih već spomenuta potrošnja vode, generiranje komunalnog otpada od strane turista, praćenje otpadnih voda na razini destinacije, ali i broj ekocertificiranih hotela i drugih ugostiteljskih objekata, što nam nešto govori o trendovima i okolišnim tendencijama. Što se tiče prostora, zanima nas udio izgrađenog područja destinacije za potrebe turizma. Već na mjerenjima na regionalnoj razini od Istarske do Dubrovačko-neretvanske županije, koja su se u kontinuitetu provodila u 2017. i 2018. godini, vidjeli smo da se ti podaci puno ne mijenjaju. Zato nam je za neku relevantniju sliku potrebno mjerenje u kontinuitetu minimalno pet godina kako bismo na osnovi tih podataka mogli poduzeti konkretnije aktivnosti u smislu poboljšanja infrastrukture, jačanja socijalnih mjera, edukacije stanovništva za potrebe turizma i ostalo... U suradnji s Ministarstvom

«

U nekim destinacijama tijekom ljeta omjer domaćih stanovnika i turista zna biti 1:30, ali i više. To nije zdravo ni za lokalnu zajednicu, ali ni za infrastrukturu. Na primjer, u Novalji, na kilogram otpada domaćih, turisti proizvedu 2,4 kg. U Dubrovniku pak, jedan lokalac potroši litru vode, a turist 2,71 litru

objavit ćemo priručnik s objašnjenjima metodologije kako prikupljati podatke, primjerima anketa i ostaloga što može pomoći svima na lokalnoj razini, od turističke zajednice, grada, općine i ostalih da provedu mjerenje.

Mjerenje potrošnje

•• Znamo da svi rezultati istraživanja nisu još gotovi, no i sami kažete kako ovakav razvoj turizma degradira okoliš i lokalnu zajednicu? – U našem istraživanju imamo nekoliko rezultata jer, podsjećam, nisu sve destinacije uspjele u prvoj godini pokriti svih 15 pokazatelja. Tako su, na primjer, Mali Lošinj i Ston istraživali zadovoljstvo stanovnika trenutačnim razvojem turizma, koje je pokazalo kako je u Malom Lošnju 85 posto ljudi zadovoljno tim razvojem. To govori o jasnim smjeru, ciljevima i dobroj suradnji dionika na lokalnoj razini. Ston je destinacija koja se tek počinje intenzivnije razvijati i ondje se 49 posto stanovnika, dakle, nešto manje od polovine, izjasnilo kako je zadovoljno sadašnjim razvojem turizma. To ne znači da su oni nezadovoljni preopterećenošću brojem turista, nego jednostavno sadašnjim statusom koji ne odgovara viziji onoga što oni smatraju da bi trebao biti turizam u Stonu.

hotel, a iako je razvijen privatni smještaj, on funkcionira periodički zbog kratke sezone. Bez obzira što im je Dubrovnik praktički pred vratima, i bez obzira što imaju zidine koje se nalaze na pristupnoj listi za upis na UNESCO-ovu listu svjetske baštine, sve je to nezadovoljavajuće u odnosu na ono što oni smatraju da bi im turizam mogao donijeti. Zato su se, među ostalim, i priključili našem projektu.

•• Kada ste govorili o mogućim izvorima podataka, spomenuli ste i podatke nekih drugih institucija i istraživanja. Znamo da istraživanje TOMAS, koje provodi vaš institut, mjeri potrošnju turista. Što nam govore ti podaci? – To je jedan od ekonomskih parametara koji pokazuje da ona snažno varira od destinacije do destinacije. Točno je da podatke za potrošnju dobivamo iz naših TOMAS istraživanja, koja se inače provode na županijskoj razini, ali za destinacije gdje je inače bio dosta velik uzorak napravili smo dodatnu obradu. Tu će nam više od usporedbe između destinacija značiti vremenska usporedba za pojedinu destinaciju, ali to ćemo dobiti tek praćenjem kroz više godina. Što se tiče prosječne dnevne pojedinačne potrošnje turi-

si 93 eura, slično kao u Malom Lošnju. Gledano pojedinačno u sedam jadranskih županija, najviša je u Dubrovačko-neretvanskoj, gdje iznosi prosjeku čak 113 eura, dok je u Istarskoj 79 eura. Očekivali bismo da će u Istarskoj potrošnja biti puno veća, ali to ovisi o tome tko su gosti. U Dubrovačko-neretvanskoj županiji imamo puno avlionskih gostiju, dolaze iz Velike Britanije, Francuske, Rusije, a također tu imamo puno više hotelskog smještaja, što opet govori o velikoj potrošnji. U Splitsko-dalmatinskoj županiji ta potrošnja iznosi 85 eura, ali u gradu Hvaru, koji je, možemo reći, mondeno ljetovalište, penje se na čak 130 eura dnevno. U Šibensko-kninskoj je 76 eura, Zadarskoj 65 eura, dok je na lošju u Ličko-senjskoj, 54 eura, međutim, ondje od jači destinacija imamo tek Novu Lju na moru i Plitvička jezeru u unutrašnjosti. To su podaci iz TOMAS istraživanja radni na velikom uzorku od 4. tisuća ispitanika. Oni pokazuju da razlike postoje i da se vezane ne samo uz profil gostiju nego i tip smještaja. Recimo, Zadarska županija ima puno privatnog smještaja, što ne smatram lošim za turizam i lokalnu zajednicu, ali to onda ima utjecaja na ukupnu po-

➔ nastavak
sa str. 3

trošnju. U Hrvatskoj se, nažalost, 80 posto troškova jednog putovanja odnosi na smještaj, a tek ostatak na izvanpansionske sadržaje.

Problemi s otpadom

•• Kolika je važnost mjerenja na lokalnoj razini?

– Dat ću vam primjer Stona. Rekli smo kako je dnevna potrošnja turista na području cijele Dubrovačko-neretvanske županije 113 eura, dok ona u Stonu iznosi 86 eura, što je također jedan od uzroka nezadovoljstva tamošnjih stanovnika. Morate znati da ta potrošnja u Dubrovniku doseže čak 150 eura, tako da vidimo koliko su oscilacije unutar iste županije. To je podatak koji je od velike koristi za sve koji se bave turizmom u tom kraju.

•• Na koje zaključke navode podaci o potrošnji struje, vode, problemi sa smećem? Koliko su to "ljetni" problemi, a koliko svakodnevnica?

– Što se tiče okolišnih pokazatelja, zasad ih imamo pet, s tim da ove godine planiramo dodati još neke. Zasad pokušavamo izmjeriti potrošnju energije i vode te proizvodnju otpada od strane turista, udio pročišćenih otpadnih voda te udio ekocertificiranih poduzeća u turizmu. Morate znati da u nekim destinacijama tijekom ljetnih mjeseci omjer domaćih stanovnika i turista zna biti 1:30, ali i više. To nije zdravo ni za lokalnu zajednicu, ali ni za infrastrukturu. Što se tiče prva tri parametra, situacija prilično varira. Na primjer, ako u nekim destinacijama imamo puno apartmanskog smještaja, imat ćemo znatno veće generiranje otpada. Tako je u Novalji proizvodnja komunalnog otpada turista u odnosu na proizvodnju komunalnog otpada stalnog stanovništva 2,4 puta veća, što znači dok stalni stanovnici proizvedu kilogram otpada, turisti proizvedu 2,4 kilograma.

S druge strane, u Dubrovniku, gdje imamo drugi tip turizma koji je, iako ima dosta privatnog smještaja, ipak pretežit hotelski, taj je omjer podjednak – otprilike je isti omjer otpada koji proizvode turisti i domaći stanovništvo. Ali je zato, s druge strane, puno veća potrošnja vode budući da svi ti hoteli imaju bazene, navodnjavanje, kao i prilično velik broj soba i korisnika. Kada sve te elemente uzmemo u obzir, proizlazi da u Dubrovniku jedan lokalac potroši litru vode, a turist 2,71 litru.

Nadalje, dok u Malom Lošinj jedan domaći stanovnik potroši jedan kilovat struje, turist potroši 2,7 kilovata. Poseban problem je potrošnja vode na otocima. Na primjer, na Hvaru jedan turist potroši 3,5 puta više vode nego domaći stanovnik. Moram napomenuti kako svi okolišni pokazatelji nikada neće biti potpuno precizni budući da se rade na temelju sezonalnosti, dakle, trebamo uzeti u obzir kako u Hvaru tijekom siječnja imamo 500 gostiju, a u kolovozu njih 220 tisuća. Međutim, ti nam podaci ipak daju nekakav okvir. Također, oni upozoravaju na probleme koje uopće treba početi što prije rješavati. Na primjer, opskrba vodom na otocima jedan je od gorućih problema, o čemu je pisao

NEDOSTATAK VIZIJE RAZVOJA MOGAO BI OTJERATI TURISTE

« Još se uvijek oslanjamo na turizam sunca i mora, ali napredujemo. Nama je problem to što nam turistička sezona nije dulja. Tih 19-20 milijuna turista ne bi bili problem kada bi se rasporedili tijekom godine

ZVONIMIR BARIŠIN/HANZA MEDIA

Zanemarimo li sve probleme, moguć je i crni scenarij - da ćemo početi tjerati turiste zato što imamo previše otpada koji se ne odvozi, zato što imamo probleme s opskrbom strujom i vodom. Zato trebamo biti pametniji i reagirati na vrijeme, iako ono već lagano prolazi, upozorava dr. sc. Izidora Marković Vukadin

moj kolega Zoran Klarić. On je s kolegama objavio studiju, neovisno o našem istraživanju, u kojoj je utvrdio kako je, osim demografskoga, veliki problem otoka Braća, Hvara i Visa onaj infrastrukturni vezan uz dovod vode, a to je ujedno limitirajući faktor razvoja turizma. S druge strane, odvodnja, kanalizacijska mreža, gotovo da ne funkcionira. Na području Hvara, pokazuje studija, samo 12 posto svih stanova ima kanalizaciju, a ostalo su septičke jame i direktni ispusti u more bez prethodne obrade.

•• Što svi ti podaci govore o

NEISKORIŠTENI POTENCIJALI

Kao da se sramimo vlastite prošlosti

– Kao jedan od novih oblika turizma spomenuli ste "mračni turizam". Znamo da postoje organizirane ture za posjet Golom otoku, kao i susjednom Svetom Grguru, gdje je bio ženski zatvor. Čini se neke druge bivše socijalističke države nekako bolje kapitalizirale to razdoblje svoje povijesti? – Nije na razini na kojoj bi trebalo biti. Kao da se sramimo. Imamo ostavštine koju bismo trebali bolje prezentirati. Postoje ture koje ste spomenuli, ali dojam je da bi one trebale biti puno bolje osmišljene. Takav oblik turizma treba biti edukativan, ali i vezan uz emocije, treba poticati pozitivne emocije u smislu suosjećanja sa žrtvama, empatije za žrtve, ne veličati negativce. To je etički i moralno riskantan oblik turizma i ako se u njega kreće, treba se krenuti ozbiljno. "Mračni turizam" također može imati elemente antike. Ovaj iz bližih razdoblja, poput socijalizma ili Drugoga svjetskog rata, dosta je bazan, usmjeren na žrtve i shvaćanje prošlosti, dok ovaj iz antike može biti više "light" forma, gdje sudjelovanjem u nekim manifestacijama može imati i elemente zabave... – Treba li tome dodati i teme iz Domovinskog rata? – Čini mi se da su to teme na koje je sjećanje još previše svježe za nekakav intenzivniji razvoj turizma.

ne da možete i nekim "soft" mjerama, novim oblicima turizma i disperzijom pritisaka pozitivno utjecati.

Pucanje po šavovima

•• Da, ali već sada se često ponavlja ona tvrdnja kako zbog "prekomjernog" turizma neki gradovi, poput Dubrovnika i Novalje, ali i Splita, u špi-ci sezone pucaju po šavovima. – Dobro je da smo to prepoznali i da shvaćamo kako je potrebno reagirati. Sad, hoće li reakcija biti da se intenzivno krene ulagati u infrastrukturu, treba dobro odvagati, jer je to skupa aktivnost i pitanje isplativosti i veličine investicija nameće se samo od sebe. U Dubrovniku možda da jer je riječ o cjelogodišnjoj destinaciji, ali u Novalji, Biogradu na Moru ili drugdje gdje sezona traje kratko, tako velike infrastrukturne investicije strašno su skupe. Pitanje je koliko se to isplati, posebice na otocima, stoga bi trebalo razmišljati o alternativnim rješenjima, osobito u smislu opskrbe električnom i toplinskom energijom kroz obnovljive izvore energije. Drugi tip reakcije može biti razvoj održivih turističkih proizvoda poput ruralnog turizma, ekoturizma, zdravstvenog, "mračnog" turizma, geoturizma i drugih.

•• Dojam je upravo da, iako se hvalimo rekordima, hrvatski turizam uopće nije isprofitiran i da, osim sunca i mora, nemamo širu lepezu specificirane ponude? – Da, još se uvijek oslanjamo

počeo upropastavati. Počeo se smanjivati broj posjetitelja, infrastruktura je propadala. Mogli su nastaviti istim putem i sve dodatno degradirati, ali su shvatili da postoji nužnost razvoja novih oblika turizma, i to ne na istim lokalitetima. Zato su u devedesetima intenzivno krenuli u razvoj ruralnog turizma, u zaleđu na udaljenosti svega 30-ak kilometara od obale. To je bio spas, došlo je do rasterećenja obalnog pojasa i razvoja. Da, možemo reći da su oni još uvijek u turizmu velikih brojki, ali ipak je to omogućilo razvoj ruralnih područja koja su doživljavala depopulaciju, a sve je to vrlo slično onome što se i nama događa. Sada imamo nekoliko primjera da se ruralni turizam budi u dalmatinskom zaleđu, oko Imotskog, a kroz tunel je mogućnost povezivanja toga kraja s obalom odlična.

To bismo mogli potencirati i u, recimo, slabije razvijenoj Ličko-senjskoj županiji, gdje postoje šanse za ruralni i ekoturizam. Doduše, on postoji djelomično u zaštićenim područjima poput nacionalnog parka Plitvička jezera, ali to nije pravi ekoturizam, nego promatranje prirode. Ljudi se ondje pretežitno zadržavaju nekoliko sati, a smisao bi bio da, kada već imate predivno zaštićeno područje, ljudi ondje ostanu barem za vikend, barem dva noćenja. To je moguće jer tamo imate puno smještajnih objekata, ali i nedovoljnu povezanost s drugim dionicima razvoja turizma.

Španjolski i crni scenarij

•• Kako uopće premostiti infrastrukturne probleme?

– Uzmimo primjer jednoga od pokazatelja. Znamo, primjerice, da se planira izgradnja centralnih deponija za otpad, ali treba krenuti stepenicu prije, a to je manja proizvodnja otpada. Zato kažem da trebamo krenuti sa "soft" mjerama. Treba ne samo reciklirati, nego i općenito smanjiti količinu otpada. To je problem i naših poslodavaca i proizvođača i svega onoga što uvozimo. Ne ki naši hoteli, dat ću primjer zagrebačke "Esplanade", koji je hotel s pet zvjezdica, na minibarovima imaju naljepnice s pozivom turistima da konzumiraju vodu iz slavine kako ne bi koristili plastične bočice zbog toga što žele smanjiti količinu otpada. Prema TOMAS ljetnom istraživanju za 2017., u Splitsko-dalmatinskoj županiji više od 20 posto gostiju izrazilo je nezadovoljstvo što ne mogu razvrstavati otpad, a to je zato što je sustav neuređen.

•• Koji je najcrniji scenarij ako zanemarimo probleme?

– ... Da ćemo početi tjerati turiste zato što imamo previše otpada koji se ne odvozi, zato što imamo probleme s opskrbom vodom pa će ljudi, ako se ne mogu tuširati nakon kupanja u moru, reći "što ću ja tu više dolaziti?". Ako elektroenergetska mreža, recimo na Braću, nije baš stabilna ili ima preveliko opterećenje, moguće su redukcije. To su scenariji koji se mogu dogoditi. Zato trebamo biti pametniji i smislao ovih mjerenja je da reagiramo na vrijeme, iako ono veće lagano prolazi... Ovo jest važno za lokalnu zajednicu, ali Ministarstvo turizma dobit će podatke te na osnovi njih imati jasnu viziju gdje i na koji način razvijati domaći turizam